

MONTSERRAT DINS L'ESPANYA FRANQUISTA

MONTSERRAT INTO FRANCOIST SPAIN

ALBERT BALCELLS*
Institut d'Estudis Catalans

Rebut: 15 d'abril de 2025 – Acceptat: 31 de maig de 2025

RESUM: Aquesta aproximació a l'evolució de l'abadia de Montserrat sota el règim franquista ofereix la primera síntesi interpretativa dels llibres i articles publicats pels testimonis. Explica els factors de l'evolució de l'aparent amistat de l'abat Escarré amb el general Franco vers la ruptura amb la dictadura durant els anys seixanta i la primera meitat dels anys setanta del segle xx amb les declaracions a *Le Monde* de l'abat Escarré, el seu exili, el desterrament a Cuixà dels monjos que volien modificar la vida comunitària i els posicionaments posteriors dels abats Gabriel Brasó i Cassià Just. El paper de Montserrat en la preservació i renovació de la identitat catalana davant del règim franquista va donar gran rellevància a uns fets que provocaren el desterrament de l'abat Escarré, l'única autoritat eclesiàstica que censurà públicament la dictadura posterior a la Guerra Civil.

PARAULES CLAU: concordat, catalanitat, democratització, Concili Vaticà II, vida monàstica, exili.

ABSTRACT: An approach to the evolution of the abbey of Montserrat under the Franco regime offering an interpretative synthesis of the books and articles published by the available witnesses. It explains the factors of the evolution of the apparent friendship of Abbot Escarré with General Franco towards the break with the dictatorship in the sixties and first half of the seventies of the twentieth century with the declarations in *Le Monde* of Abbot Escarré, his exile, the banishment to Cuixà of the monks who wanted to modify the community life and the subsequent positions of the abbots Gabriel Brasó and Cassià Just. The role of Montserrat in the preservation and renewal of the Catalan identity in the face of the Franco regime gave great relevance to the events that caused the banishment of Abbot Escarré, the only ecclesiastical authority who publicly censured the dictatorship after the civil war.

(*) abalcells@iec.cat

KEYWORDS: concordat, Catalanism, democratization, Vatican Council II, monastic life, exile.

1. ENTRE LA MEMÒRIA I LA HISTÒRIA

Malgrat que ja han passat cinquanta anys de la fi de la dictadura del general Franco, aquesta època de la història de Montserrat encara no compta amb una visió prou contextualitzada i objectiva. Sembla resistir-se a passar de la memòria a la història, si bé fins i tot la memòria està amenaçada per l'oblit degut a la successió de les generacions. Han desaparegut gairebé tots els que visqueren aquella època al monestir, si bé alguns han publicat el seu testimoni. No ajuda a un millor coneixement dels fets que l'arxiu de Montserrat estigui tancat als investigadors. Han passat més de quaranta-sis anys des que el monjo historiador Josep Massot pogué consultar la documentació de l'arxiu del monestir per escriure el seu llibre: *Els creadors del Montserrat modern. Cent anys al servei de la cultura catalana*. Aprofundir en qualsevol dels aspectes que ell tocà exigiria l'accés dels investigadors a la documentació inèdita del període, sobretot en els casos de fets rellevants que Massot només esbossa o directament no esmenta.

Després de la Guerra Civil de 1936 a 1939 l'època anterior apareixia a Montserrat com un model i com un període d'esplendor que calia recuperar i reproduir en un context molt diferent i gens propici. Sota l'abat Antoni Marcet, entre 1914 i 1936, l'abadia i el seu entorn havien conegut una transformació material molt important, alhora que un desplegament cultural en perfecta sintonia amb el catalanisme coetani dels anys de la Mancomunitat de Catalunya i de la Generalitat republicana, llevat del parèntesi de la Dictadura de Primo de Rivera, durant la qual Montserrat estigué sota sospita amb l'acusació de separatisme, un prejudici que persistiria després. Marcet, per indicació del nunci del Vaticà a Madrid, estigué a punt de ser destituït, però tot quedà en una absència temporal per tal d'aconterantar el govern espanyol.

1.1. La Guerra Civil

A finals de juliol de 1936, Montserrat es va salvar de la fúria anticlerical desencadenada com a resposta a l'aixecament militar fracassat del 19 de

juliol a Barcelona contra la República i contra la Generalitat. La preservació fou possible perquè la Generalitat confiscà l'abadia immediatament, protegí l'evacuació dels monjos i fins i tot facilità l'exili de l'abat Marcet i d'alguns religiosos, que es pogueren embarcar cap a Itàlia els primers dies de la conflagració. No obstant, alguns no tingueren aquesta sort i després de la guerra planava dolorosament damunt la comunitat la memòria dels vint monjos assassinats, tots fora del monestir, entre ells el prior Robert Grau i el majordom Fulgenci Albareda. També fou assassinat Josep Palmada, el gerent de l'empresa i dels béns del monestir, l'Agrícola Regional.

L'abat Marcet comprengué que no tornaria a Montserrat més que si abandonava el monestir alemany que l'havia acollit i es traslladava a l'Espanya antirepublicana. Amb una vintena de monjos així ho feu l'estiu de 1937 i s'allotjaren al balneari de Belascoáin, a Navarra, mentre molts altres romanien encara dispersos per diversos monestirs benedictins europeus o s'allistaven a l'exèrcit del general Franco, ja que estaven en edat militar. Dos d'ells moriren al front. A Belascoain planà sobre la comunitat el perjudici de ser considerada separatista: se'n considerava una prova la traducció per Montserrat de la Bíblia al català, empresa interrompuda per la guerra i continuada després. Es temia que, quan els nacionals ocupessin Catalunya, el monestir de Montserrat fos entregat a monjos castellans o als d'un altre orde.

L'abadia durant la Guerra Civil fou primer sanatori de tuberculosos, després residència per poc temps del president de la República, on se celebrà el primer de febrer de 1938 una sessió de Corts quan el govern de la República residia a Barcelona i, finalment, Montserrat fou hospital de convalescència de soldats ferits fins a l'evacuació del gener de 1939. El comissari designat per la Generalitat per custodiar el monestir, Carles Gerhard, va deixar unes memòries de la seva gestió, editades el 1982. Els desperfectes materials foren molt menors que els patits per la major part del patrimoni eclesiàstic a Catalunya.

Cal recordar que un cos format pels carlins catalans que lluità amb les forces antirepublicanes prengué el nom de Tercio de Nuestra Señora de Montserrat. A aquest cos se sumaren altres combatents no carlins també fugits de Catalunya. Els morts d'aquest cos acabarien tenint, el 1961, un sepulcre col·lectiu en un lloc molt pròxim a l'entrada del recinte de l'abadia.

1.2. Recuperació del monestir

Des de Saragossa, el monjo Aureli Escarré i un germà llec arribaren a Montserrat el 29 de gener de 1939, tres dies després de l'ocupació de Barcelona, i Escarré va rebre les primeres tropes nacionals el primer de febrer presentant-se com a prior de l'abadia, càrrec que li fou confirmat després per l'abat Marcet, que hi arribà el 7 de febrer.

Tenia Escarré trenta-un anys. Havia nascut al poble de l'Arboç, al Penedès, de família de classe mitjana pagesa, de pare republicà i agnòstic i mare molt religiosa. Ingressat al monestir als quinze anys, havia fet la professió solemne el 1930 i havia estat ordenat sacerdot el 1933.

Després de la guerra, a Montserrat es produí la recuperació de l'ús del català en la pietat i en la predicació molt abans que a les esglésies de les ciutats, on la castellanització imposada continuà sent absoluta i general fins ben entrats els anys cinquanta. Marcet, molt decaïgut, renuncià al seu càrrec i restà només com a abat coadjutor al costat d'Escarré, que fou elegit el 1941 per la comunitat com a abat coadjutor, amb tota l'autoritat. Marcet va morir el 1946 i Escarré romangué com a abat únic de règim. En aquella època era franquista.

Segons Josep Massot, Escarré combinava un autoritarisme rígid amb un tarannà afable que guanyava les persones. Abans del Concili Vaticà II, l'abat Escarré va mantenir una posició conservadora en teologia i en la vida monàstica. Censurava els sacerdots obrers a França perquè, segons ell, es feien «comunistes». Però Escarré envià monjos a estudiar a l'estranger alhora que establia contacte amb les noves generacions de seglars de postguerra, que recuperaven el catalanisme i rebutjaven el franquisme. Aquesta relació influí molt, al llarg dels anys cinquanta, en el lent allunyament d'Escarré del règim del general Franco, a qui rebé fins a 1960 sota pal·li a Montserrat amb gran cortesia i solemnitat, tal com mostrava periòdicament a tot Espanya el NO-DO, el documental cinematogràfic oficial i obligatori.

1.3. La festa de l'entronització de la Mare de Déu

La festa de l'entronització de la Mare de Déu de Montserrat el 1947 marcà una inflexió. La propaganda impresa per captar donatius per al nou tron es va permetre fer-la en català. La catalanitat tornà a expressar-se per primer cop públicament en una concentració de masses i la celebració fou presidida, sense

permís, des del cim de la Gorra Frígia, per la prohibida senyera de les quatre barres. Les altes esferes consideraren que s'havia permès anar massa lluny i es produí el cessament del governador Barba Hernández.

Sis anys després, el concordat de 1953 amb la Santa Seu concedí a l'Església uns privilegis, que li permetien emparar moviments educatius en l'oci —com l'escoltisme—, i fins i tot un embrionari obrerisme cristià (HOAC.) El franquisme esperava que les concessions a l'Església no li crearien problemes perquè la seva intervenció en la designació dels bisbes li assegurava la fidelitat de la jerarquia catòlica. Malgrat tot, el nacionalcatolicisme espanyolista anava a ser impugnat des dels mateixos rengles cristians per una catalanitat democràtica, que es reconstruïa gradualment en el context d'una Europa occidental on feia temps que havien estat derrotats els antics aliats de Franco i on no havia tingut lloc la revolució comunista que el franquisme sempre anunciava com un perill si es feien concessions polítiques liberals.

Malgrat el prestigi creixent de Montserrat, la comunitat travessà una crisi interna en la primera meitat dels anys cinquanta, una crisi de la qual gairebé no se sap res i en la qual s'impugnava l'estil de govern de l'abat Escarré per part d'un sector que provocà una visita extraordinària —una inspecció— per part de la presidència de la congregació de Subiaco, que era la regió benedictina a la qual pertanyia Montserrat i que tenia la seva seu a Roma. Però Escarré aconseguí superar la prova i els disconformes anaren al nou priorat de Santa María de la Asunción de Envigado a Medellín (Colòmbia), que era una fundació nova dependent de Montserrat.

1.4. La influència d'un entorn catòlic catalanista i antifranquista

Al mateix temps i en un àmbit completament diferent, l'abat Escarré oferia protecció al grup Torras i Bages format per joves universitaris amb un futur destacat com Joan Reventós, Jordi Pujol, Josep Maria Ainaud, Anton Cañellas o el futur monjo i historiador Hilari Raguer. D'aquest grup d'autoformació, tutelat pel sacerdot Lluís Carreras i Mas, consiliari de la Lliga Espiritual de la Mare de Déu de Montserrat, sortiren alguns dels iniciadors el 1954 del CC (Crist-Catalunya), fundat en sintonia amb Montserrat. Alhora l'abadia protegia l'escoltisme, vist amb hostilitat pel falangisme, que pretenia monopolitzar l'educació d'adolescents i joves en el temps lliure. El sector catòlic de l'escoltisme aconseguí que el 1956 els bisbats de Vic, Girona i Barcelona l'acollissin

com una branca de l'Acció Catòlica, i comptaren així amb un escut protector suficient. Ja abans, l'abat Escarré havia donat suport total als escoltes. L'octubre de 1956 els digué: «Montserrat és vostre».

En l'ordre cultural es reprengué la traducció de la Bíblia al català, interrompuda per la Guerra Civil. En l'àmbit de l'erudició, el 1955 reaparegué la revista *Analecta Montserratensia*, iniciada el 1918 i ampliada en aquesta segona època amb estudis d'història monàstica de tot Catalunya en absorbir l'antiga *Catalonia Monastica*. Es dedicà un número al monjo historiador Anselm Albareda, prefecte de la Biblioteca Vaticana des de 1936 i nomenat cardenal per Joan XXIII el 1962. La *Història de Montserrat* d'Anselm Albareda, editada el 1931, ha conegut successives edicions actualitzades fins a la de 2019.

La Corona Literària de 1956, en congregar els poetes al voltant de Montserrat com s'havia fet setanta-cinc anys abans, tingué una rellevància cultural destacada. El 1959 *Serra d'Or*, un butlletí intern, es convertí en una revista cultural de caràcter general, la primera en català a l'interior després de 1939. Hauria estat inviable sense el suport de l'abadia. De 4.304 subscriptors l'any 1962 arribà a 12.335 el 1974. El monestir en cobrí els dèficits econòmics.

La confiança de l'abat Escarré en una futura liberalització política del franquisme es va anar afeblint a mesura que comprovava la resistència del règim a concessions que posessin en qüestió l'absolutisme dels seus orígens. Fou amb motiu de les declaracions del governador de Barcelona, Felipe Acedo Colunga, contra els eclesiàstics que emparaven corrents potencialment separatistes, al·ludint a Montserrat i a l'escoltisme, quan l'abat Escarré, el dia de la Puríssima de 1958, pronuncià el primer sermó crític referit a una autoritat franquista sense anomenar-la, i això era un fet inconcebible encara que fos en defensa dels drets oficials de l'Església.

En l'evolució de l'abat Escarré tingué un paper important la influència dels seus col·laboradors. Entre aquests destacaren diversos monjos, com ara el seu secretari fins a 1964, Maur Boix, director des de 1962 de la revista *Serra d'Or*, i alhora director de l'editorial Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Cal esmentar també, en aquest sentit, Marc Taxonerra, que tingué importància en les relacions amb la premsa; Jordi Pinell, en el camp literari; Adalbert Franquesa, com a sagristà major; Miquel Estradé, com a hostatger; Plàcid Vila Abadal, en les relacions amb els joves universitaris, i, sobretot, el seu germà Agustí Vila Abadal, majordom de l'abadia des de 1953 i conseller polític de l'abat Escarré, el qual veia en aquests dos germans els fills d'un dels fundadors principals de la

Unió Democràtica de Catalunya el 1932: Lluís Vila i Abadal. Escarré tendia a simpatitzar amb la democràcia cristiana catalanista.

D'altra banda, les rutes universitàries anuals a Montserrat, entre 1957 i 1962, organitzades de seguida amb caràcter aconfessional, posaren l'abadia en contacte amb uns joves que repudiaven el franquisme i condemnaven la col·laboració de l'Església amb la dictadura dins d'un ambient estudiantil en què el marxisme tenia una influència creixent.

1.5. De la consagració del nou altar major de Montserrat als fets del Palau de la Música

El 1959, la consagració del nou altar major de la basílica de Montserrat, de cara als fidels, constituí no sols una mostra del caràcter innovador de la litúrgia montserratina, que s'anticipava a les disposicions del Concili Vaticà II, sinó també una festa que volia ser comparable a la de l'entronització de 1947. Pagaren el nou altar l'Ajuntament i la Diputació de Barcelona. Escarré aconseguí que presidís la consagració Eugène Tisserant, degà del col·legi cardenalici, la qual cosa disgustà la major part dels bisbes de Catalunya. L'endemà de la consagració del nou altar, el ministre de la Governació Camilo Alonso Vega, pujà a Montserrat amb els governadors civils de tot Espanya. Amb la vinguda de Tisserant volia demostrar Escarré al règim franquista que tenia el suport del Papa, i amb la visita del ministre de Governació volia mostrar a la Santa Seu que tenia una relació aparentment bona amb el poder polític.

Però la repressió de 1960 arran dels fets del Palau de la Música Catalana frustrà l'equilibri en què es volien moure Escarré i Montserrat. Franco era a Barcelona i, entre altres concessions, se celebrava el centenari de Joan Maragall amb un concert de l'Orfeó Català al Palau de la Música, però el governador Acedo prohibí a darrera hora el *Cant de la Senyera*, l'antic himne proscrit de l'Orfeó Català amb lletra de Joan Maragall. Una part del públic desafia la prohibició i entonà l'himne. A continuació, la cadena de detencions policials portà a la de diversos activistes, entre els quals Jordi Pujol, torturat a la prefectura com alguns altres. Acusat de ser l'autor d'un pamflet contra Franco, Jordi Pujol fou condemnat per un consell de guerra a set anys de presó, dels quals en va complir dos i mig. La violència policial a què foren sotmesos els detinguts, amb els quals se sentia identificat Escarré, precipità la ruptura de l'abat amb el règim franquista amb una protesta que fou coneguda, si bé el trencament encara no va

fer-se públic. L'abat Aureli rebé després indicacions del Vaticà perquè renunciés a criticar el règim.

1.6. De la dimissió d'Escarré com a abat de règim a les declaracions a *Le Monde*

La salut de l'abat, mai gaire bona, va empitjorar. Es tancava a la seva habitació dies i dies, i això no era bo per a l'abadia. Fins i tot els més propers a ell, com el majordom Agustí Vila Abadal, li aconsellaren que renunciés a continuar com a abat de règim i que demanés un abat coadjutor conservant, això sí, la categoria honorífica d'abat coadjutor. Així ho havien fet en el seu moment l'abat Deas primer i després l'abat Marcet. L'abat Aureli dimití el 1961 i la comunitat elegí com a abat coadjutor amb dret de successió Gabriel Brasó, que ja era prior per designació del mateix Escarré des de 1949.

Però no era fàcil per a una personalitat com la d'Escarré reduir-se a una jubilació als cinquanta-tres anys, i menys encara amb el prestigi que havia assolit fora del monestir. Al mateix temps, en el context de les expectatives alimentades pel Concili Vaticà II, una part dels monjos que ell havia enviat a estudiar a l'estranger, demanaven més contacte amb els seglars, malgrat la clausura de la regla de Sant Benet. En definitiva, proposaven una revisió i simplificació de la vida monàstica tradicional. Aquells que Escarré havia considerat els seus predilectes, demanaven ara uns canvis que ell no podia acceptar perquè no hi estava d'acord. La influència i el prestigi d'Escarré fora del monestir anaven a més i, en canvi, dins del monestir, anaven a menys.

Aquest contrast podia impulsar-lo a fer un salt endavant, i això es va traduir en les seves declaracions al diari francès *Le Monde* el novembre de 1963, amb el periodista José Antonio Novais com a entrevistador. Basant-se en l'encíclica papal *Pacem in terris*, que defensava la democràcia i els drets de les ètnies minoritàries, Escarré denunciava que el règim franquista no responia a aquests principis malgrat que presumia de catòlic. Protestava per l'existència de presos polítics i perquè eren obligats a assistir a missa. «No han estat vint-i-cinc anys de pau, sinó vint-i-cinc anys de victòria» deia Escarré en contra del lema propagandístic del règim en aquell moment: «Veinticinco años de paz». L'abat Aureli defensava també la identitat catalana davant les restriccions de la dictadura i, alhora, negava que això pogués ser titllat de separatisme. L'abat Escarré, en aquella època, fou l'únic dignatari eclesiàstic a Espanya que criticà

obertament el règim i des d'un diari de gran prestigi a Europa. Però en aquell moment estava sol.

La reacció fou immediata: *Le Monde* deixà de poder-se distribuir a Espanya; el ministre d'Informació, Manuel Fraga Iribarne, feu publicar la versió espanyola de les declaracions i l'abat del monestir del Valle de los Caídos, Justo Pérez de Urbel, publicà una rèplica desacreditant les declaracions de l'abat *dimissionari* de Montserrat. El Casal de Montserrat a Barcelona fou assaltat de nit i mai no es trobaren els agressors, que amenaçaren per carta els pares dels escoltes, l'adreça dels quals havien trobat allí. Òmnium Cultural, que havia estat autoritzat el 1961, fou clausurat i no va recuperar la legalitat fins a 1967.

1.7. L'abat Brasó, la crisi interna de la comunitat de Montserrat i la intervenció des de Roma

Escarré devia quedar sorprès que la dictadura no el posés a la frontera immediatament. El general Franco va tenir la sang freda de no fer-ho i d'esperar que fos el Vaticà mateix qui expatriés Escarré. I resultà que l'ocasió la proporcionà el mateix abat Aureli. Passà un any i mig fins que es produí la seva sortida del país per decisió eclesiàstica.

Amb motiu de la discussió interna sobre la reforma de la vida monàstica, l'abat Brasó havia acabat acceptant que els disconformes es traslladessin a Barcelona i fundessin a Horta una casa on apliquessin els canvis que volien. La comunitat va ser convocada a capítol a finals de desembre de 1964 per tal d'aprovar aquesta solució, però l'abat Escarré, que normalment no hi assistia, sorprengué tothom dient que havia demanat a l'abat general de la congregació de Subiaco una visita extraordinària, perquè ell, Escarré, no estava d'acord amb el trasllat dels disconformes a Barcelona. Escarré deia que si els millors monjos volien marxar era perquè l'abat Brasó no sabia trobar una altra solució. El superior general de la congregació de Subiaco, a Roma, era l'antic monjo montserratí Celestí Gusi, que havia estat sostsprior de Marcet a Montserrat. Les relacions entre Escarré i ell havien estat tenses, segons Massot, abans que Gusi marxés a Itàlia el 1946 i a Manila el 1947.

Usualment s'ha col·locat al mateix bloc l'abat Escarré i els que acabaren a Cuixà, però Escarré no estava d'acord amb ells i no els va fer cap favor amb la seva demanda d'intervenció romana. Després, els de Cuixà i Escarré es presten mútuament solidaritat en l'exili, però no havien anat d'acord inicialment.

Si no hi hagués hagut la intervenció vaticana reclamada per Escarré, els fets haurien pogut seguir un curs ben diferent.

Pot sorprendre que un personatge tan perspicaç i experimentat com Escarré servís en safata la seva expatriació als que estaven tips d'ell al Vaticà. No es podia esperar quelcom diferent del resultat de la visita extraordinària que ell havia demanat. Les relacions d'Escarré amb Gusi no havien estat bones en altres temps. La Secretaria d'Estat vaticana estava sota la pressió de l'ambaixada espanyola i el president de la congregació de religiosos era el cardenal Antoniutti, favorable al règim franquista.

Gusi envià com a visitadors a Montserrat l'abat general del Cister, Sighard Kleiner, i el benedictí francès Jean Leclercq. Entrevistats un per un els monjos, més del vuitanta per cent respongueren que Escarré anava més enllà de les seves atribucions en detriment de l'abat Brasó i que era motiu de divisió de la comunitat. Escarré rebé l'ordre de traslladar-se a Itàlia. Escollí com a residència el convent de monges benetes de Viboldone, al costat de Milà. Coneixia aquestes religioses des de la Guerra Civil espanyola. L'acompanyà el seu secretari Aureli Argemí, al qual se sumaria més tard Ildefons Lobo. Alhora, fou destituït el majordom de Montserrat, Agustí Vila Abadal.

Els visitadors prohibiren als disconformes el trasllat a Barcelona i també predicar, ensenyar i donar conferències. Es formulà una proposta de trasllat al santuari del Miracle (Solsonès), pertanyent a Montserrat, però fou descartada pels visitadors i no quedà més opció que la de Sant Miquel de Cuixà, a la Catalunya Nord, un monestir romànic en males condicions d'habitabilitat, que havia estat cedit a Montserrat. Allà anaren vuit monjos amb Oleguer Porcel com a prior. Porcel tornà a Montserrat el 1991 i hi morí el 2010.

1.8. El desterrament de l'abat Escarré

A Escarré li manaren el 1965 a Roma que digués que el seu allunyament era temporal i voluntari, però aviat es veié que no era ni una cosa ni l'altra, i ell tampoc no s'ajustava gaire a la versió oficial vaticana quan li preguntaven pel seu exili. Al Vaticà arribaren diverses reclamacions signades per personalitats del món cultural català que reclamaven la tornada d'Escarré, però no aconseguiren res. El Vaticà temia que hi hagués manifestacions en favor del desterrat i contra la Santa Seu si Escarré tornava per uns dies. No se li donà permís per anar a Catalunya ni quan la seva mare agonitzava i morí a l'Arboç.

No té gaire sentit discutir si l'exili d'Escarré fou eclesiàstic o polític. Fou eclesiàstic sota pressió política. Pau Casals aconseguí del Vaticà que donessin permís a Escarré per assistir el 1966 a Cuixà al concert de l'oratori del *Pessebre*, però amb la condició que l'abat no hi fes declaracions. Entre les visites que rebé Escarré a Viboldone, hi hagué la de Santiago Carrillo, secretari general del PCE, i la de Gregorio López Raimundo, secretari general del PSUC. Però Escarré no fou mai un «company de viatge» dels comunistes ni s'apropà al marxisme. A Viboldone va tenir la companyia del seu secretari Aureli Argemí, al qual s'afegí després Ricard [Ildefons] Lobo.

Escarré s'anticipà a l'inici de ruptura pública amb el franquisme d'una fracció de la clerecia, un fet que començà a fer-se visible el 1966, després de la seva sortida del país. Fou el 1966 quan els caputxins de Sarrià deixaren el seu convent per a la celebració de la constitució del Sindicat Democràtic d'Estudiants de la Universitat de Barcelona i patiren el setge i la intervenció de la policia. Fou també l'any de la dispersió a cops de porra a la Via Laietana de cent trenta sacerdots que anaven a protestar a la prefectura de policia per la violència física que hi havia patit un estudiant comunista. També coincidí aquell any amb la campanya «Volem bisbes catalans». I a les eleccions sindicals d'aquell any les candidatures de Comissions Obreres, amb la participació destacada d'obers cristians de la HOAC i de la JOC, obtingueren èxit a Barcelona, abans que les CCOO fossin declarades il·legals el 1967.

Abans de tot això i en un altre ordre de coses, el 1963, el Museu de Montserrat que tenia els seus orígens el 1911 amb les adquisicions del pare Bonaventura Ubach a Terra Santa i al Pròxim Orient, començà a rebre llegats de pintura i escultura dels segles XIX i XX, i començà a tenir la importància que ha acabat assolint.

El juliol de 1965 tingué lloc a Montserrat el Segon Congrés Litúrgic, que no sols recordà el primer, celebrat l'any 1915, sinó que aprovà novetats i decidí la fundació de la Societat Catalana d'Estudis Litúrgics.

El 1966 Gusi dimití com a abat general de la congregació de Subiaco i aconseguí que fos elegit per substituir-lo Gabriel Brasó, que s'hagué de traslladar a Roma per exercir el càrrec Això comportà que a Montserrat s'hagués de votar un nou abat i l'elegit fou Cassià Just, que fins aleshores havia estat el prior designat per l'abat Brasó. Aleshores, el Vaticà decidí aplicar la recent disposició general que suprimia els abats coadjuvats i va reconèixer Just com a abat ple i no ja com a coadjutor, alhora que desposseïa Escarré de la condició d'abat. Cassià Just anà

de seguida a Viboldone i declarà que seguiria la mateixa línia d'Escarré. L'opinió pública va veure com una nova sanció a Escarré la pèrdua de la categoria d'abat i alguns li donaren aleshores el títol propagandístic d'abat de Catalunya. Cassià Just tenia quaranta anys en ser elegit abat i ocuparia el càrrec durant vint-i-dos.

1.9. La mort d'Escarré

El 1968 l'estat de salut d'Escarré empitjorà de manera alarmant i l'abat Just l'anà a buscar a Milà i el traslladà a Barcelona per tal que morís a la seva terra, com així fou el 21 d'octubre de 1968. Escarré tenia només seixanta anys. Entre les dotze corones rebudes, n'hi havia una de Josep Tarradellas amb la inscripció «El President de la Generalitat» i una altra de «Comisiones Obreras de Cataluña».

El funeral a Montserrat fou una manifestació massiva, no sols en honor del desaparegut, sinó també en favor de la democràcia i de la catalanitat. L'abat Just, en el seu sermó, formulà en nom de la comunitat un *mea culpa*: «Com hem tractat el que ens acaba de deixar? L'hem estimat prou? Hem intentat comprendre'l més enllà dels seus defectes humans, en el pla de les grans opcions que han marcat de manera decisiva la seva vida? Amb la sinceritat crua que imposa aquesta hora, deixeu-me dir: «Jo crec que no!». I sovint fins els qui per estar més a prop, l'hauríem hagut de comprendre i estimar més». L'abat Cassià Just atribuï a l'abat Escarré una funció profètica.

1.10. La continuïtat del paper de Montserrat amb l'abat Cassià Just. El destí de la comunitat de Cuixà

Qüestions de Vida Cristiana, la revista dirigida pel monjo Evangelista Vilanova, estigué en perill de ser prohibida pel Ministerio de Informació, però els arquebisbes Pont i Gol de Tarragona i Narcís Jubany de Barcelona la defensaren i salvaren. Al mateix temps, sobre *Serra d'Or* van caure multes i la suspensió d'un número quan ja s'havia distribuït.

Cassià Just signà amb altres moltes personalitats un escrit adreçat al govern contra l'estat d'excepció de 1969. A continuació, feu unes declaracions a la televisió de Baviera contra la manca de llibertats a Espanya. No tingueren tanta ressonància com les de l'abat Escarré a *Le Monde* vuit anys abans, però foren tan crítiques com aquelles.

El cosí del Generalísimo, Franco Salgado-Araujo, en el seu llibre *Mis conversaciones privadas con Franco*, recorda que, davant les declaracions de Cassià Just a la televisió de Baviera, li digué al cap de l'Estat: «“Este señor parece peor que el anterior”». Y Franco respondió: “No es que lo parezca, es que en realidad es peor que el otro”».

Però en aquest cas no hi hagué cap intervenció vaticana perquè no hi havia divisió en la comunitat monàstica ni es produí cap demanda de visita extraordinària des de Montserrat a Roma. Això demostra la importància que havia tingut anys abans la problemàtica interna de l'abadia pel que fa a l'exili d'Escarré, una importància que els identificats amb els que van acabar a Cuixà, han tendit a ignorar o a menysvalorar. Una diferència, però, cal indicar: Cassià Just no actuà en solitari en els seus posicionaments davant del franquisme, com havia fet Escarré, i per això aquest últim havia estat més vulnerable. Tampoc cal oblidar que el 1969 l'abat president de la congregació de Subiaco a Roma era Brasó i no el també montserratí Celestí Gusi, que li havia traspassat el càrrec el 1966 i que abans havia estat contrari a Escarré i havia enviat a Montserrat els visitadors adversos el 1965.

El desembre de 1970 l'abat Just acollí a Montserrat l'assemblea de tres-cents intel·lectuals i artistes que protestaren amb ressonància internacional contra les penes de mort dictades contra sis etarres pel consell de guerra de Burgos i que havien fet un manifest que defensava el dret dels bascos a l'autodeterminació. ETA havia comès el seu primer assassinat —el del cap de la policia secreta de Sant Sebastià Melitón Manzano— el juny de 1968. La policia amenaçà amb assaltar el monestir de Montserrat si no sortien els congregats. Els assistents foren fitxats, però l'abat Just aconseguí que no fossin detinguts. Tot i això, no s'evitaren multes, retirada de passaports i prohibicions d'actuar en públic. Però s'aconseguí que fossin commutades les sis penes de mort.

L'abat Just va ser acusat al Vaticà de rebre comunistes al monestir. Pau VI l'encoratjà: «Ricevete tutti! Rebeu tothom!», li va dir el Papa en audiència. A Roma era abat general de la congregació de Subiaco Gabriel Brasó, però Antoniutti seguia al capdavant de la congregació de religiosos, si bé al capdamunt de la Secretaria d'Estat del Vaticà, Dell'Acqua havia estat rellevat per Giovanni Benelli, considerat per algunes fonts com a relativament progressista.

La comissió permanent resultant de l'assemblea d'intel·lectuals a Montserrat contribuí a la constitució de l'Assemblea de Catalunya, un organisme plural i unitari, fundat el novembre de 1971 a l'església de Sant Agustí de Barcelona,

amb uns objectius resumits en el lema «Llibertat, amnistia i Estatut d'autonomia». Tingué un paper fonamental en la lluita per la democràcia com a front unitari, que anava més enllà dels partits, encara clandestins.

Pel que fa al monestir de Cuixà, en pocs anys la majoria dels primers monjos que hi van anar optaren per passar a l'estat seglar. Malgrat unes quantes noves incorporacions, la comunitat s'acabaria esgotant. El 1974 Aureli Argemí, després de passar a Cuixà un cop mort Escarré, fundà el CIEMEN (Centre Internacional Escarré per les Minories Ètniques i Nacionals). El 1985, també Aureli Argemí deixà l'orde.

1.11. Montserrat, refugi durant els anys finals del règim franquista

Montserrat continuà sent, durant els anys finals del franquisme, un lloc on els privilegis eclesiàstics derivats del concordat de 1953 serviren per donar aixopluc als que es trobaven privats dels drets humans de reunió, associació i expressió. Però ja havia deixat de ser l'únic refugi que s'oferia als qui ho necessitaven, perquè des d'alguns altres llocs eclesiàstics es practicà un acolliment similar. El novembre de 1974 es fundà a Montserrat el partit Convergència Democràtica de Catalunya.

Cal advertir que sobre Montserrat durant l'abadiat de Cassià Just no tenim encara la necessària aproximació històrica. Fill de músic, l'abat Cassià Just era un organista i compositor reconegut. Havia entrat a l'abadia com a escolà quan tenia nou anys i esdevingué postulant als tretze anys. Va veure com l'Escolania adquiria cada vegada més prestigi. Mentre fou abat, Cassià Just va presidir la Reunió de Religiosos de Catalunya, composta dels superiors dels ordes i congregacions al Principat.

Cassià Just donà suport a la vaga de fam de Xirinacs per aconseguir l'amnistia dels presos polítics. També donà suport a la família de Puig Antich, executat a Barcelona el març de 1974. Després recolzà la Marxa de la Llibertat de 1976. Sense por que les seves declaracions molestessin la Conferència Episcopal Espanyola, va dir que la seva emissora, la COPE, era «un mitjà de foment de l'odi, la calúnnia i el recel envers Catalunya». Cassià Just dimití com a abat el 1989, als seixanta-tres anys. El succeí Sebastià Bardolet. Just va ser després visitador general de la congregació de Subiaco fins a 1996.

En una entrevista concedida a Antoni Bassas a Catalunya Ràdio el 10 de maig de 2000, Cassià Just digué que l'Església hauria d'acceptar els anticonceptius

perquè els mitjans naturals per ella autoritzats no són segurs. Demanava també un canvi d'actitud de la jerarquia envers els homosexuals i es declarava favorable a l'eutanàsia passiva.

Cassià Just va presidir una fundació per a la integració dels discapacitats. Morí a Montserrat el 2008 als vuitanta-dos anys. La Generalitat creà una distinció amb el nom Memorial Cassià Just per reconèixer les persones o entitats que destaquen en la defensa de la llibertat religiosa i del diàleg interconfessional.

1.12. Montserrat als temps recents

Ara Montserrat ja no té la funció de suplència ni de refugi que tingué sota el règim franquista, però continua ocupant un lloc important al país. La revista mensual *Serra d'Or* comptava amb set mil subscriptors el 2008 i se'n difonien vuit mil exemplars. Les Publicacions de l'Abadia de Montserrat van editar l'any 2023 trenta-vuit nous títols, dels quals només una quarta part eren de temàtica religiosa. Alhora, Montserrat ocupava, l'any 2023, el quart lloc a Catalunya en nombre anual de visitants, amb 2,2 milions. La serra de Montserrat es veu des de cinc comarques catalanes. Tal com deia Jaume Collell el 1870: «Sempre tindrem pàtria els fills de Catalunya mentre al cel s'aixequin els pics de Montserrat». La muntanya ha hagut de superar els incendis de 1986 de 1994, així com l'aiguat de 2000, que afectà al monestir. Montserrat ha seguit la tendència general al país pel que fa a la reducció numèrica de la clerecia: de 150 monjos a començaments dels anys seixanta ha passat als 48 d'ara. S'explica per la reducció gradual del nombre de postulants i pel degoteig de secularitzacions. Però, comparativament, la reducció ha estat notablement superior en altres comunitats religioses.

El socialista José Montilla, quan era candidat a la presidència de la Generalitat, visità Montserrat el setembre de 2006, després d'haver visitat Poblet. Per segona vegada i com a president, Montilla visità l'abadia el juny de 2008.

El març de 2018 l'abat Josep Maria Soler visità a la presó de Soto del Real el president de l'Assemblea Nacional de Catalunya Jordi Sánchez i el president d'Òmnium Cultural Jordi Cuixart, empresonats i condemnats després del referèndum del primer d'octubre de 2017 sobre la independència de Catalunya. L'abadia advertí que la visita era un acte en defensa dels drets humans i no de suport a una opció política. Montserrat no ha girat l'esquena a la problemàtica política del país.

El mil·lenari de la fundació de Montserrat incita a reflexionar sobre aquell lema de l'abat Escarré que deia «Montserrat és de tots els catalans». Això demana que el diàleg amb el món actual Montserrat el faci sense reserves, sense nostàlgia d'un passat durant el qual el catolicisme semblava tenir una hegemonia indiscutible. Així podrà ser efectivament Montserrat «de tots els catalans».

BIBLIOGRAFIA

- ARGEMÍ, Aureli (1978). «Aureli M. Escarré, abat de Catalunya, apunts sobre el seu exili (1965-1968)». *Qüestions de Vida Cristiana*, núm. 98.
- (2023). *La llavor sembrada: testimoni d'una història col·lectiva. Memòries*. Barcelona: Pòrtic.
- BALCELLS, Albert (1993). «Una biografia per fer. L'abat Escarré». *El Temps*, núm. 48.
- (2025). *L'abat Escarré i Montserrat a l'Espanya franquista*. Editorial Base, Barcelona.
- BARDOLET, Sebastià, et al. (2008). *Cassà M. Just, home d'Església i home del poble*. Barcelona: PAMSA.
- DIVERSOS AUTORS (1997). *Les festes de l'entronització de la Mare de Déu de Montserrat*. Barcelona: PAMSA.
- ESCARRÉ, Aureli M (1978). *Montserrat és vostre. Textos de Belascoain a Viboldone*. Edició a cura de Maur Boix. Barcelona: PAMSA.
- FERRÉ PAVIA, Carme (2000). *Intel·lectualitat i cultura resistents. Serra d'Or (1959-1977)*. Cabrera de Mar: Galerada.
- LAPLANA, Josep de C. (2003). «San Josemaría i l'abat de Montserrat Aureli Maria Escarré». *Qüestions de Vida Cristiana*, núm. 211.
- MANENT, Albert (1978). «Les declaracions de l'abat Escarré a *Le Monde*. Crònica d'un testimoni». *Serra d'Or*, núm. 231.
- MASSOT, Josep (1979 i 2013). *Els creadors del Montserrat modern. Cent anys al servei de la cultura catalana*. Barcelona: PAMSA.
- (1984). *La Guerra Civil a Montserrat*. Barcelona: PAMSA.
- MINOBIS, Montserrat (1984). *Aureli Maria Escarré, abat de Montserrat*. Barcelona: La Llar del Llibre.
- NADAL, JOAQUIM (2022). «Cuixà entre l'èxit i el fracàs». *L'Avenç*, núm. 492, juliol-agost de 2022.

- NOÉ [nascuda SERRA], Montserrat (1977-1978). *Montserrat et l'abbé Escarré, (1947-1968). Renaissance du sentiment catalan et opposition au régime franquiste*. Maîtrise d'Espagnol. Inèdit. Universitat de Toulouse-le-Mirail.
- PORCEL, Baltasar (1972). «Aureli M. Escarré o el clam de la consciència». *Grans catalans d'ara*. (entrevista de 1967). Barcelona: Edicions Destino, p. 293-310.
- RAGUER, Hilari (1983a). «Veinte años después de las polémicas declaraciones a *Le Monde*. El abat Escarré entre la historia y el mito». *La Vanguardia*, 22 de novembre de 1983.
- (1983b). «Los mitómanos del abat Escarré». *La Vanguardia*, 10 de desembre de 1983.
- (1984). «Història d'un altar. L'abat Escarré i Joan XXIII». *L'Avenç*, núm. 77.
- (1999). *Gaudeamus igitur. Notes per a una història del «Grup Torras i Bages»*. Barcelona: PAMSA.
- (2001). *El quadern de Montjuïc. Records de la vaga de tramvies*. Barcelona: Claret.
- SARANYANA, Josep Ignasi; MOLINÉ, Enric (2022). «Epistolario del abad Aurelio M. Escarré - san Josemaría Escrivà de Balaguer con algunas cartas relacionadas (1941-1966)». *Studia et Documenta. Rivista dell'Istituto Storico San Josemaria Escrivà*, núm. 16.
- SALTOR, Octavi (1984). «L'abat Escarré, una dimensió cordial». *Companyys de servei. Aportacions testimonials*. Barcelona: Pòrtic.
- TOMÀS, Jordi (2022). *Cuixà, exili i refugi. Un testimoni al peu del Canigó i (1965-1985)*. *L'Avenç*. Barcelona.
- VILA ABADAL, Jordi (1998). *L'abat d'un poble, Aureli M. Escarré*. Barcelona: Editorial Mediterrània.
- (2013). *El meu Montserrat interior*. Lleida: Pagès.
- VILA-ABADAL, Ramon (2014). *Prop de l'abat Escarré en la resistència antifranquista*. El Masnou: Escua.
- XIFRA I RIERA, Narcís (1975). *Montserrat juliol de 1936*. Barcelona.
- (1984). *L'abat Escarré, història i mite*. Llorà: Boratuna.
- (1991). *Confessions d'un monjo de Montserrat*. Barcelona: El Llamp.